

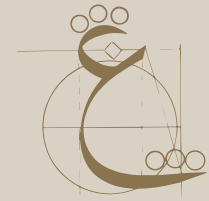
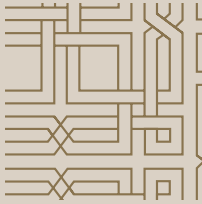

kadim

SAYI / ISSUE 5 • NİSAN / APRIL 2023

05

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

A double-blind peer-reviewed open-access academic journal that is published semiannually (April and October) in the field of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 5 • NİSAN | APRIL 2023

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, A Blok, Ofis: 121,
Serdivan/Sakarya (Türkiye) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Arti Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • NİSAN | APRIL 2023

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, [Creative Commons Atıf-Gayriticari 4.0 Uluslararası \(CC BY-NC 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakğı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında Libre açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğı sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles published in Kadim are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International \(CC BY-NC 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Kadim's commitment to immediate and Libre Open Access to its content reflects its conviction in advancing global knowledge exchange. The opinions presented in the articles are the sole responsibility of their respective authors and do not represent the views or opinions of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

DergiPark

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi
Serpil ATAMAZ | Doç. Dr., California State University,-Sacramento
Fatih BOZKURT | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DIĞIROĞLU | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Ella FRATANTUONO | Dr. Öğr. Üyesi., University of North Carolina at Charlotte
Selim KARAHASANOĞLU | Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Miraç TOSUN | Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kenan YILDIZ | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Ömer Faruk CAN | Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi
Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Dr., Sakarya Üniversitesi
Mehmet KERİM | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ
TURKISH LANGUAGE
EDITORS

Sedat KOCABEY | Dr., Sakarya Üniversitesi
Büşranur KOCAER | İbn Haldun Üniversitesi
Muhammed Emir TULUM | Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

Didar Ayşe AKBULUT | Marmara Üniversitesi
İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hâcer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

MİZANPAJ VE
SOSYAL MEDYA EDİTÖRÜ
LAYOUT AND
SOCIAL MEDIA EDITOR

Büşranur BEKMAN | Sakarya Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Manzum Fetihnâmelerin Tarihî Kaynak Değeri*

IMPORTANCE OF POETICAL
FETİHNÂMES AS HISTORICAL
SOURCES

MUHAMMED EMİR TULUM**

ÖZ ABSTARCT

Osmanlı Devleti'nin fetihle neticelenen askerî seferlerini odağına alan müstakil kitap şeklindeki fetihnâmeler Osmanlı tarih yazımında özel tarihler, klasik Türk edebiyatı geleneğinde ise edebî türler arasında değerlendirilir. Fetihnâmelerin belirli bir kısmını teşkil eden ve mevcut örnekleri 16. yüzyılda kümeleşen manzum ve müstakil fetihnâmelerin ekseriyeti sanat yapmaktan çok zikri geçen seferlerdeki olayları anlatmak amacıyla yazılmıştır. Ancak bu eserler arasında olay anlatımından ziyade edebî yönü öne çıkan veya her iki yönden dikkat çeken örnekler de vardır. Bu çalışmada manzum fetihnâmelerin tarihî bilgi aktarmak açısından ne oranda nesnel olduklarının anlaşılması hedeflenmektedir. Bu amaçla, manzum fetihnâmelerin bazı hususî özelliklerine ve klasik dönem Osmanlı tarihi araştırmalarına katkı sağlayabilecek yönlerine dikkat çekildikten sonra, tarihî kaynak ve araştırmalarla mukayeseleri yapılarak tarihî kaynak değeri saptanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihi, Klasik Türk Edebiyatı, Manzum Fetihnâmeler, Kara ve Deniz Harp Tarihi, Harp Edebiyatı, 16. yüzyıl.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Article Type: Research Article
Geliş Tarihi: 1 Kasım 2022 | Date Received: 1 November 2022
Kabul Tarihi: 24 Aralık 2022 | Date Accepted: 24 December 2022

ATIF | CITATION

Tulum, Muhammed Emir. "Manzum Fetihnâmelerin Tarihî Kaynak Değeri". *Kadim* 5 (Nisan 2023), 1-17. doi.org/10.54462/kadim.1197878.

Fetihnâmes in the form of books, focus on the military expeditions and conquests of the Ottoman Empire. They are considered as individual histories in Ottoman historiography, and are counted among literary genres in the tradition of classical Turkish literature. Constituting a significant part of the fetihnâme genre and being concentrated at the 16th century, most of the independent poetic fetihnâmes were written to describe the events in the expeditions in question rather than being pieces of art. However, among them, there are examples of having literary aspects exceeding their narrational values or drawing attention to their literary and historical elements simultaneously. This study aims to reveal the degree of practicality of the poetic fetihnâmes for conveying historical information. For this purpose, it draws attention to some special features of poetic fetihnâmes and aspects contributing to the studies on classical age of Ottoman history. It tries to determine their importance as a historical source by comparing them with historical sources and researches.

Keywords: Ottoman History, Classical Turkish Literature, Poetical Fetihnâmes, History of Land and Naval Warfare, War Literature, 16th century.

* Bu makale, tez çalışmamızda ön tespitlerde bulunduğumuz manzum fetihnâmelerin tarihî kaynak değeri konusunun (bk. M. Emir Tulum, *Osmanlı Edebiyatında Manzum Fetihnâmeler* (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 766-779) yeni bulgu ve değerlendirmeler çerçevesinde geniş bir incelemeyle sunulmuş şeklidir.

** Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, emir_28@msn.com, ORCID: 0000-0001-7556-4618

GİRİŞ

Sanat gayesi taşıyan edebî eserler başta muhtevaları olmak üzere, yapı ve dilleri yönüyle itibarî/kurgusal eserlerdir. Edebî eserlerin dili günlük konuşma dili gibi açık ya da ilmî dil gibi yalın ve açıklayıcı olmayıp çok anlamlı bir vasma sahiptir. Bu çok anlamlılık da sözün gerçek anlamından ziyade mecaz anlamlarının kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Edebî eserlerden sadece güzellik (sanat) veya fayda ya da hem güzellik hem fayda işlevi beklenebilir. Bilgi veya görüş aktarımı için fayda işlevi amaçlanırsa bu eserler bir aktarım aracı vazifesi görür.¹

Osmanlı Devleti'nin fetihle neticelenen askerî seferlerini konu alan manzum fetihnâmeler müstakil kitap şeklinde olup Osmanlı tarih yazımında özel tarihler, klasik Türk edebiyatı geleneğinde ise edebî türler arasında değerlendirilir.² Mevcut örnekleri 16. yüzyıl kapsamında kalan manzum fetihnâmeler mesnevi nazım şekliyle yazılmışlardır. Bu eserler ekseriyetle sanat yapmaktan çok, zikri geçen seferlerdeki olayları anlatmak amacıyla yazıldığı için şiirin araçsallaştırıldığı edebiyat metinleri içinde yer alır. Harp edebiyatı başlığı altında da ele alınabilecek olan bu eserlerin kurgulama yapma, benzetme ya da mübalağaya başvurma gibi edebî formla bağlantılı yapıları³ ile propaganda içeren bazı muhteviyatları⁴ da bulunmaktadır. Ancak edebî birer tasarruf olduğu veya propaganda amacı taşıdığı anlaşılabilen bu kısımları ayrı tutulduğunda, manzum fetihnâmeler ağırlıklı olarak gerçek olayları aktaran eserlerdir. Üzerinde incelemede bulunacağımız manzum fetihnâmeler⁵ Safâyî'nin (ö. 940/1534) *Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton*, Bahârî'nin (ö. 958/1551) *Kıyâmetnâme (Fetihnâme-i Üngürüs)*, Fütühî'nin (ö. 1054/1644-45) *Enîsü'l-Guzât*, Nidâî'nin (ö. 975/1567'den sonra) *Fetihnâme-i Kal'a-i Cerbe*, Merâhî'nin (974/1566'dan sonra) *Fetihnâme-i Sigetvar*, Rumûzî'nin (ö. 990/1582'den önce) *Nâme-i Fütüh-i Yemen* ve *Fetihnâme-i Tûnus ve Halku'l-vâd*, Nihâlî'nin (ö. 982/1574'ten sonra) *Fethiyye-i Yemen*, Adlî'nin (ö. 987/1580'den sonra) *Manzûme-i Feth-i Şirvân ve Demirkapı* ve Harîmî'nin (ö. 1002/1594) *Gonca-i Bağ-ı Murâd* adlı eserleridir. Çalışmamızda bu eserlerin bazı hususiyetlerine temas edildikten sonra, tarihî kaynak değerlerinin anlaşılabilmesi için ilgili araştırma ve kaynaklarla mukayeseleri yapılacaktır. Konu aldıkları sefere bizzat katılan fetihnâme şairlerinin eserleri sefere dair bizzat kaynak eser niteliğinde oldukları için bu eserler hakkındaki mukayeseli örnekler sınırlı tutulup diğerleri hak-

1 İsmail Çetişli, *Edebiyat Sanatı ve Bilimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2008), 114-123, 138-152, 158-165.

2 Fetihnâmeler, gazavatnâmelerin birer devamı niteliğinde olmakla birlikte özellikle muhtevaları ve bazı başka hususiyetleri yönüyle bunlardan ayrılırlar (Bu eserlerin klasik Türk edebiyatı geleneğindeki yeri ve yazıldığı dönemleri için bk. M. Emir Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 27-32, 694-695, 780-784). Fetihnâmelerin edebî türler içindeki tasnifi için bk. Ferdi Kiremitçi, "Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Eserler: Tanım, Tasnif, Örnek Metin", *Erzurum Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 54 (2015), 326-327, 334.

3 Bk. Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 94-692.

4 Bu eserlerde kendi tarafını yüceltmek, düşman tarafını ise kötüleyip küçümsemek amacıyla söylenen birtakım propaganda içerikli söylemler vardır (bk. Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 748-765). Bunun haricinde, yine aynı amaçlarla düşman tarafına dair bazı kurgusal diyaloglar yer verilmektedir. Bu noktada Fütühî'nin Macar kralı ve beyleri hakkında aktardığı diyaloglar (örneğin bk. vr. 30a-11-30b-1, 35b-10) ile Adlî ve Harîmî'nin o dönemin İran şahları ve beyleri hakkında aktardıkları diyaloglar (örneğin bk. b. 178-185 ve bk. vr. 68a-68b), bu şairlerce bilinmesi pek mümkün olmayan ve propaganda amacı taşıdığı açıkça anlaşılabilir aktarımlardır.

5 Ârifî Fethullah Çelebi'nin (ö. 1561-62 [?]) *Fütühât-ı Cemile* adlı manzum fetihnâmesi Farsça kaleme alınmış olduğundan incelemeye dâhil edilmemiştir. Bk. Tahsin Yazıcı, "Ârifî Fethullah Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/371-373; Davud Ebrahimi, *Ârifî Fethullah Çelebi ve Fütühât-ı Cemile'sinin Tenkidli Metni* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991). İncelenecek olan manzum fetihnâmelerin beyitlerine yapılacak atıflar için haklarında yapılan çalışmalardaki beyit sıralamaları dikkate alınmıştır. Bu çalışmaların künye bilgileri, mükerrer olmaması için doğrudan kaynakçada verilmiştir. İlgili çalışmalardaki beyitlere atıf yapılırken parantez içinde kullanılan "b." beyit kelimesinin kısaltmasıdır.

kındakiler daha fazla sunulacaktır. Böylece ikinci grupta yer alan fetihnâmelerde aktarılan bilgilerin de tarihî kaynaklarla olan paralelliğine dikkat çekilmiş olacaktır.

1. Manzum Fetihnâmelerin Bazı Hususiyetleri

Tarihî bir olay hakkında bilgi edinilirken olayın şahitlerinin, şahitlerden olayı duyanların veya olayın gerçekleştiği tarihlerde yaşayanların aktardığı bilgiler önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında eserlerinin tarihî kaynak değerlerini inceleyeceğimiz on fetihnâme şairinden Safâî (*Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton*), Rumûzî (*Nâme-i Fütûh-ı Yemen*), Nihâlî (*Fethiyye-i Yemen*), Adlî (*Manzûme-i Feth-i Şirvân ve Demirkapı*) ve Harîmî'nin (*Gonca-i Bâğ-ı Murâd*) eserlerinde konu aldıkları seferlere asker-şair olarak⁶ bizzat katılmış olduklarını belirtmeliyiz. Seferde bulduklarını eserlerinde beyan eden bu şairlerden Harîmî haricindekileri, bazı olayları birinci tekil şahıs veya birinci çoğul şahıs zamiriyle aktararak da olayların dâhilinde olduklarını göstermişlerdir. Anlattıkları olayların çoğunluğuna bizzat şahit olan bu şairler şahit olamadıkları bazı olayları ise o olayın şahitlerinden rivayet etmiştir.⁷ Dolayısıyla bu eserler, ilgili seferlere dair birincil kaynak hükmünde değerlendirilebilir. Nidâî (*Fetihnâme-i Kal'a-i Cerbe*), Bahârî (*Kıyâmetnâme [Fetihnâme-i Üngürüs]*), Fütûhî (*Ensü'l-Guzât*), Merâhî (*Fetihnâme-i Sigetvar*) ve Rumûzî (*Fetihnâme-i Tûnus ve Halku'l-vâd*) ise eserlerinde konu aldıkları seferlere katılıp katılmadıklarına dair kesin bir işarete bulunmamışlardır. Ancak bunlardan Nidâî dışındakilerin bazı ifade ve tasvirleri seferde bulunmuş olmalarını da hayli mümkün göstermektedir. Diğer taraftan bu şairler, seferlere bizzat katılmamış olsalar dahi, eserlerindeki bazı ifade ve tasvirlerden hareketle seferin yapıldığı dönemi idrak ettikleri, yüksek ihtimalle de bu dönemde İstanbul'da buldukları anlaşılır. Bu fetihnâmelerin, seferlerin gerçekleştiği tarihlerde kaleme alınmış olmaları da tarihî eser olarak değerlerini arttırmaktadır.⁸

Manzum fetihnâmelerin hacimleriyle yazılma amaçları arasında bağlantı vardır. Rumûzî'nin (*Nâme-i Fütûh-ı Yemen*) eseri en hacimli manzum fetihnâmedir. Onun ardından da Nihâlî ve Safâî'nin eserleri gelir. Bu üç fetihnâmede sanat gayesi gütmekten ziyade olayları anlatmak amaç edinilmiştir.⁹ Dolayısıyla bu eserlerde günlük konuşma diline yakın bir dil kullanılmış olup sözün mecaz anlamından ziyade gerçek anlamı ön planda tutulmuştur. Rumûzî (*Fetihnâme-i Tûnus ve Halku'l-vâd*), Nidâî ve Merâhî'nin fetihnâmeleri ise kısmen hacimli eserlerdir. Bu eserler edebî gaye de taşımakta olup zikri geçen ilk üç fetihnâmeye nispetle günlük konuşma dilinden biraz daha uzaklaşmıştır. Bahârî'nin eseri en küçük hacme sahip fetihnâmedir. Daha sonra sırasıyla Adlî ve Fütûhî'nin fetihnâmeleri gelir. Fütûhî'nin eseri şekil yönüyle kısmen hacimli fetihnâmeler arasında görünse de konu aldığı sefere dair muhtevası yönüyle hacmi küçük bir fetihnâmedir.¹⁰ Bu üç fetihnâmede olayları anlatmaktan ziyade mecazlı bir anlatım yapmak amaçlanmıştır. Dolayısıyla bunlar belagat yönüyle güçlü fetihnâmelerdir. İstisna bir konuma sahip olan Harîmî'nin fetihnâmesine bakıldığında,

6 Safâî hem asker-şair hem de duâgüylük vazifesiyle seferde bulunmuş görünmektedir. Rumûzî (*Nâme-i Fütûh-ı Yemen*) o yıllarda Yemen nâzır-ı emvâli (defterdar) olmakla birlikte ilgili seferin her sürecine dâhil olmuştur. Dergâh-ı Âli Çavuşu vazifesinde bulunan Harîmî de konu aldığı sefere katılmıştır (Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 96-97, 299-301, 506).

7 Safâî, Rumûzî ve Harîmî sözlerinde yalan olmadığını da vurgulamaktadırlar.

8 Detaylı açıklama ve örnekler için bk. Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 766-779.

9 Rumûzî Yemen seferini konu alan eserinin sebab-i telifinde bunu hususen ifade etmiştir (b. 186-197).

10 Manzum fetihnâmelerin beyit miktarları için bk. *Manzum Fetihnâmeler*, 560.

eserin hem kısmen hacimli olduğu hem de belagat yönüyle öne çıktığı görülür.¹¹ Bu noktada Harimî'nin edebî tasarruf ve tasvirlerinde sözün hakikat anlamından da uzaklaşmayan bir çizgiyi takip etmesi dikkat çekicidir.

Başta hacimlilerde olmak üzere, manzum fetihnâmelerde sefer ve fetihle alakalı olaylar ve bu olaylarda rol oynayan şahıslar yanında, olayların zaman ve mekânı hakkında da yer yer teferruatlı bilgiler verilmektedir.¹² Bu bakımdan, Koca Sinan Paşa'nın (ö. 1004/1596) hayatı ve siyasî faaliyetleri üzerine yapılan bir çalışmada Rumûzî'nin fetihnâmelerinden çokça yararlandığı görülür.¹³ Ancak, bu eserlerde yalnızca ileri gelen şahıslar hakkında değil, bazı başka şahıslar hakkında da birtakım malumatlar verilebilmektedir. Örneğin Rumûzî, *Nâme-i Fütûh-ı Yemen* adlı fetihnâmesinde Yemen seferlerinde Osmanlı tarafına destek olan Dâî lakaplı Hemedanlı Şeyh Abdullah'ın (ö. 977/1569'dan sonra) kim olduğu hakkında hayli detaylı açıklamada bulunur.¹⁴ Konuyla ilgili bir diğer nokta ise bir fetihnâmede bahsi geçen şahsın bir başka fetihnâmede farklı bir rütbe veya sıfatla tekrar karşımıza çıkabilmesidir. Örneğin, Safâyî'nin fetihnâmesinde bir gemi reisi olarak görülen Uluç Ali, Rumûzî (*Fetihnâme-i Tûnus ve Halku'l-vâd*) ve Harimî'nin fetihnâmelerinde Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa (ö. 995/1587) olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵ Dolayısıyla bu eserler biyografi tarihi ve benzeri çalışmalara katkı sağlayabilecek bilgiler barındırır. Yine bu eserlerin bazılarında dikkat çekici bazılarında ise kısmi oranda olmak üzere resmî tarihler arasındaki menzîl-nâmelere yakınlık arz eden özellikler vardır.¹⁶ Bunlar da ilgili seferlerin süreçleri, rotaları ve sefer lojistikleri hakkındaki askerî tarih çalışmalarına katkı sağlayabilecektir. Ayrıca, manzum fetihnâmelerin yine daha ziyade hacimli olanlarında devlet-ordu geleneklerinden ve sosyal hayata dair bazı uygulamalardan bahsedilir.¹⁷ Bunlar da yine askerî tarih ile sosyal tarih araştırmalarına katkı sağlayabilecek türden bilgilerdir.

2. Manzum Fetihnâmelerin Tarihî Kaynak ve Araştırmalarla Mukayesesi

Kronolojik olarak, yazılan ilk manzum fetihnâme Safâyî'nin fetihnâmesidir. II. Bayezid (ö. 918/1512) döneminde Venediklilere karşı gerçekleştirilen İnebahtı ve Moton seferini (905-906/1499-1500) konu alan eser, verdiği bilgiler yönüyle tarihî kaynaklarla paralellik arz etmesinin yanında bazı tarihî çalışmalarda kaynak eser olarak da kullanılmıştır. Örneğin, *Osmanlı Tarihi* adlı eserinde İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, Hoca Sâdeddin Efendi'nin (ö. 1008/1599) *Tâcü't-Tevârih*'i ile Hammer'in (ö. 1273/1876) *Devlet-i Osmaniye Tarihi*'nden

11 Bk. Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 571-576, 793-796, 800-801, 804-806.

12 Bu noktada Rumûzî'nin Yemen seferini konu alan hacimli eseri başta olmak üzere Safâyî, Nihâli ve Harimî'nin fetihnâmeleri öne çıkarken Nidâî ile Rumûzî'nin Tunus seferini konu alan ikinci fetihnâmesi de nispeten dikkat çeker. Bk. Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 94-555, 596-639.

13 Ahmet Önal, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri (1520?-1596)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 40-317, 320-336.

14 Bk. Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 326.

15 Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 598.

16 Menzîlnâmeler sefer boyunca geçen menziller/konaklar, bu menzillere uğranma tarihleri ve menziller arasında geçen süreçlerle ilgili bilgi veren eserlerdir. Matrakçı Nasûh'un *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrakeyn-i Sultân Süleymân Hân* adlı eseri Irak seferinin rotasını veren bu türdeki eserlerden biridir. Manzum fetihnâmeler arasında bu türdeki eserlere yaklaşan nitelikleri yönüyle Rumûzî (her iki eser) ve Harimî'nin eserleri öne çıkarken Safâyî, Merâhî, Nidâî ve Nihâli fetihnâmeleri de bu açıdan kısmen dikkat çeker. Bk. Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 732-740.

17 Bahsi geçen uygulama ve unsurlar için bk. Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 699-731. Sefer lojistiğine dair Safâyî, Rumûzî (her iki eser), Nihâli ve Harimî'nin fetihnâmelerinde verilen bilgiler için bk. Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 102-134, 314-379, 410-430, 514-524.

hareketle, sefere çıkan Osmanlı donanmasının iki yüz yetmiş veya üç yüz gemiden müteşekkil olduğunu aktarıırken¹⁸ Safâî bu gemilerin üç yüz adet olduğunu zikretmektedir (b. 1031-1885-2318-2420-2787-2906-3355). Uzunçarşılı yine *Tâcü't-Tevârih*'ten hareketle Osmanlıların İnebahtı'yı fethetmesi ve deniz savaşlarında kazandıkları başarılar üzerine Venediklilerin buna mukabele olarak Osmanlıların elindeki Kefalonya Adası'nı işgal ettikleri ancak burada fazla tutunamayıp geri çekildiklerini aktarır.¹⁹ Safâî ise Kıfaline Kalesi'nin (Kefalonya) Venediklilerce kuşatılması ve başarısızlıkla neticelenen bu kuşatmada yaşananları, bizzat kale dizdarının Kaptanıderya Davud Bey'e²⁰ (ö. 906/1500'den sonra) göndermiş olduğu mektubu üzerinden detaylıca işlemektedir. Ayrıca şair, Kıfaline'ye yardım götüren gemilerle oraya gidip bölgenin çatışmalardan sonraki manzarasını da tasvir etmiştir (b. 1957-2471, 2506-2527). Uzunçarşılı, seferde bizzat bulunmuş olan Safâî'nin fetihnâmesini kaynak eser olarak da kullanmıştır. Müellif, Moton kuşatması sırasında Moton Limanı'na yardım ulaştıran dört Venedik gemisi hakkında²¹ ve Moton'un fetih tarihi (14 Muharrem 906/10 Ağustos 1500) hakkında (b. 2783) şairin fetihnâmesini referans almıştır.²² Bir başka örnekte, Uzunçarşılı, Safâî'nin eserinden hareketle Pîrî Reis'in (ö. 960/1553) bir donanma savaşında gösterdiği yararlığı aktarır. Navarin Limanı'nın önünde Kaptan Davud Paşa idaresindeki Osmanlı donanması Venedik donanması ile çarpışırken Davud Paşa Venedik amiralinin gemisine rampa eder. Çarpışmalar sürerken Venedik kaptanına yardıma gelen bir başka Venedik mavnası diğer taraftan Davud Paşa'nın gemisine rampa edince Davud Paşa iki taraftan kuşatılmış hâle düşer. Bu sırada Pîrî Reis kendi gemisiyle Davud Paşa'nın yardımına yetişip kaptanı düşüğü bu tehlikeli durumdan kurtarır.²³ Uzunçarşılı'nın muhtasar şekilde aktardığı bu olay ve Pîrî Reis'in bu olayda sergilediği kahramanlık fetihnâmede detaylıca anlatılmaktadır (b. 2743-2775). Safâî'nin fetihnâmesi yalnızca Uzunçarşılı'nın çalışmasında değil başka bazı tarih araştırmalarında da kaynak eser olarak değerlendirilmiştir.²⁴ Bunlara ek olarak, fetihnâmede, seferde yaşanan olaylar ve olaylarla ilişkili şahıslar, mekânlar ve süreçler hakkında detaylar verilmektedir. Ayrıca savaşlarda her iki donanmada bulunan gemilerin miktarları (b. 481-492, 751-765), Osmanlı tarafının kullandığı veya çeşitli yerlere naklettiği azık ve savaş teçhizatlarının miktarları (b. 1915-1934) gibi tarihî çalışmalara katkı sağlayabilecek farklı bilgilere de yer verilmektedir.²⁵

18 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: TTK Yayınları, 1988), 2/214. Kâtib Çelebi de konuyla ilgili bir eserinde donanma gemilerinin sayısı için 300 rakamını vermektedir (bk. *Tuhsfetü'l-Kibâr Fi Esfâri'l-Bihâr*, haz. İdris Bostan [Ankara: TÜBA Yayınları, 2018], 96). Öte yandan, Kâtib Çelebi'nin seferle ilgili aktardıkları Safâî'ye nispetle muhtasar şekildedir. Sefer hakkında ayrıca bk. M. Cavid Baysun, "Lepanto", ed. A. Adıvar vd. *MEB İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Basımevi, 1970), 7/37-45.

19 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/218.

20 Uzunçarşılı'nın Kaptan Davud Paşa olarak zikrettiği (*Osmanlı Tarihi*, 2/219) bu kişi, Safâî tarafından Kaptan Davud Bey olarak zikredilmiştir.

21 Uzunçarşılı, Moton Hisarı'na yardım getiren dört gemi henüz limandan çıkmamış iken Osmanlı kara ordusunun hisara hücumu kalkıp hisarı fethettiğini, limandaki dört Venedik gemisinin ise fetihden sonra yakıldığını belirterek Safâî'nin fetihnâmesine atf yapar (Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/219). Safâî'nin eserine bakıldığında, şair, karakol görevinde bulunan Osmanlı gemilerinin bu dört Venedik gemisiyle çarpıştığını, mağlup olan Venediklilerin bu gemilerinden birini yaktığını belirtir. Yanmakta olan gemiyle birlikte bu dört gemi Osmanlılar tarafından ele geçirilmiştir (b. 3018-3047). Kalan üç geminin yakıldığına dair bir ifadeye tarafımızca rastlanılmamıştır.

22 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/219.

23 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/219.

24 Emel Esin, "Barak Reis'in Şehadeti", *Millî Kültür Dergisi* 35 (1982), 11-13; Murat Cem Mengüç, "Maritime Warfare in the Aegean and Ionian Islands: Safâî's History of the 1499 Lepanto Expedition", *Interdisciplinary Journal of Middle Eastern Studies*, Princeton Papers VIII (Spring 2017), 87-104.

25 Bk. Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 102-134.

Bahârî (*Kıyâmetnâme* [*Fetihnâme-i Üngürüs*]) ve Fütûhî'nin (*Enisü'l-Guzât*) fetihnâmeleri, Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) tarafından 932/1526 tarihinde gerçekleştirilen Mohaç zaferi ve Budin fethini konu almaktadır. Her iki fetihnâmede de olaylar genel hatlar üzerinden özet şekilde verilip detaylara fazla girilmez. Bu eserlerde amaç olayları anlatıp bilgi vermekten ziyade sanat yapmak olduğundan olaylar sanatın birer aracı durumundadır.²⁶ Buna rağmen bu fetihnâmelerde aktarılan olaylar da ana hatlarla tarihî kaynaklarla paralellik arz etmekte, ayrıca zikredilen birtakım tarih ve rakamlar bu kaynaklarla örtüşmektedir.

En küçük hacme sahip olan fetihnâmenin müellifi Bahârî, Mohaç'a doğru gelen Üngürüs (Macar) ordusunun yüz binlerce zırhlı asker, 50.000 tüfekli piyade asker ve 12.000 toplu arabadan müteşekkil olduğunu ifade eder (vr. 9b-3-10). Feridun Emecen'in aynı konu hakkında aktardıklarına bakıldığında takviye kuvvetlerle beraber Macar ordusunun 40-50.000 civarında bir sayıya eriştiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiyi, savaş sonucunda ölenlerin ve esir edilenlerin toplam sayısı hakkında bilgi veren sefer ruznâmesi de desteklemektedir.²⁷ Ayrıca eserde, Macar kralına destek veren diğer devletlerin isimleri (vr. 4a-9), ordunun sefer sırasında geçtiği Drava Nehri (vr. 7b-7),²⁸ Mohaç Zaferi öncesinde Anlug kalelerinin İbrahim Paşa (ö. 942/1536) öncülüğünde nasıl fethedildiği (vr. 7b-11-9a-2), Budin şehrinin nasıl görüldüğü (vr. 11b-7-12a-2) ve şehrin anahtarlarının sultana nasıl teslim edildiği (vr. 13b-6-11) gibi sefere dair bazı malumatlardan da bahsedilmektedir.

Fütûhî'nin eserinde verilen bilgilere baktığımızda, Kanûnî, Macar kralına tehdit mektubu gönderince kral beyleriyle bir toplantı tertip eder. Toplantıda beyler krala Macaristan yolunun birçok tehlikelerle dolu olduğunu, bu güzergâhların ova veya sahra (gibi düz ve rahat) olmadığını (çamurlu ve balçık araziler olduğunu), ayrıca güzergâh üzerinde Tuna gibi büyük ve zalim bir nehir ile Sava Nehri'nin bulunduğunu, dolayısıyla Osmanlı sultanının bu tehlikeli yolları geçip kendilerine ulaşmasının mümkün olamayacağını söyler (vr. 17a-5-19a-7). Ancak durum, tahmin ettikleri gibi gelişmez. Osmanlı ordusu Tuna Nehri üzerine köprü yapıp burayı geçtikten sonra yolu üzerindeki bazı Macar kalelerini fethederek ilerler ve Mohaç'a varır (vr. 19b-1-21b-11).

Osmanlı ordusunun Mohaç'a varıp konaklamaya geçtiği sahnenin hemen öncesinde Kanûnî'yi öven şair, yaklaşan asrın Osmanlı sultanına kulluk gösterdiğini, onun muradını gerçekleştirmek ve göklere hayırlı bir şekilde namını yazmak istediğini, sultanın kahır kanadını açması sebebiyle güneş kuşunun kaçıp batmak istediğini, savaş ve kargaşanın göğe ulaşacağından korktuğu için batı tarafını gözlediğini, sultanın talihinin onda aydınlık bırakmayacağını bildiğinden başka bir diyara yöneldiğini söyler (vr. 26b-7-11). Şairin bu tasvirlerinden hareketle savaşın ikinci-akşam civarında başladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, şairin Macar ileri gelenlerinin ani bir gece baskını planladıklarını belirtmesi de (vr. 28a-10) vaktin ikinci ve akşam civarı bir vakit olduğunu göstermektedir. Fütûhî savaşın başlangıcını ise şöyle tasvir eder:

Osmanlı ordusu Mohaç yakınlarında ordugâhını kurmakla meşgulken Üngürüs (Macar) kralı ve beyleri bir toplantı yaparlar. Toplantıda, Osmanlı ordusunun kendilerinden üstün ve

26 Tulum, *Manzum Fetihnameler*, 571-572.

27 Emecen, "Mohaç Meydan Muharebesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/233-234.

28 Ordunun Tuna Nehri'nden sonra Drava Nehri'nden de geçtiği bilgisi kaynaklarda da zikredilmektedir. Bk. Emecen, "Mohaç Meydan Muharebesi", 30/233.

güçlü olduğuna,²⁹ ancak uzak bir yerden dağları, bayırları, vadileri ve çamurlu balçık arazileri geçerek geldikleri³⁰ için yorgun olduklarına, kendi askerlerinin ise zinde olduklarına, dolayısıyla yorgun argın şekilde çadırlarını kurmaya çalışsan Osmanlı askerine karşı hiç beklemeden gece baskını yapmanın uygun olduğuna karar verirler ve ardından hemen saldırıya geçerler (vr. 28a-9/28b-1). Ancak, Osmanlı ordusu da muhtemel bir saldırı tehlikesine karşı tedbirli davranmıştır. Mohaç savaşından önce İbrahim Paşa'ya bir casus gelip Macarlar hakkında malumat vermiştir. Macar ordusu ortaya çıkınca da Kanûnî'nin talimatıyla İbrahim Paşa ve beraberindeki Rumeli askerlerinden oluşan birkaç bin seçkin öncü kuvvet Macarlara karşı saldırıya geçmiş ve savaş bu şekilde başlamıştır (vr. 23b-1-24b-3, 29a-11). Şairin savaşın nasıl sürdüğüne dair tasvirleri ise şöyledir:

Savaşın kızıştığı sırada Macar kralı, beraberindeki kuvvetlerle Osmanlı sultanının bulunduğu safa saldırır. Kralın planını anlayan Kanûnî, askerlerine yolu açmalarını emreder. Sultanın maksadı düşmanı kendi ordusunun arasına çekip kolayca kırmaktır. Nitekim Macar kralı ve kuvvetleri Osmanlı ordusunun ortasına girince burada mahsur kalırlar. Bu sırada Osmanlı ordusu vurulan davullar ve çalınan nefirler eşliğinde yoğun bir çatışmaya girer. Çatışmalar esnasında Anadolu askeri düşmanı kırarken Rumeli askeri de sultanın etrafında kenetlenir ve düşmanın kaçmasına fırsat vermez. Akıncılar da bir yandan kılıç vurmaktadır. Ordusu dağılmaya yüz tutan Macar kralı kaçma planı yaparken Kanûnî'nin emriyle Osmanlı sipahileri toplanın önünden hızlıca kenarlara çekilir. Düşman askeri açılan boşluktan bölük bölük kaçmaya çalışırken Osmanlı topları ateşlenmeye başlar. Sıkışan Macar ordusu top ve tüfeklerle dağıtılır. Atılan toplar düşman saflarını yıkıp yerle bir eder (vr. 29b-1-37b-5).³¹ Fütûhî'nin ifadelerine göre savaşın sonunda şehit olan Osmanlı askeri 300 kişiden fazla değildir (vr. 34a-6). Macar kralı 932/1526 yılında Osmanlı askerinden kaçarken ölmüştür. Askerler kendisini kontrol ettiklerinde, bedeninde herhangi bir kılıç, ok veya tüfek yarası görmemişlerdir. İbrahim Paşa, kralın durumunu, Osmanlı ordusunun azameti karşısında dehşete düşerek nefesinin düğümlenmesi veya yüreğinin yarılmasıyla öldüğü şeklinde yorumlar (vr. 38a-2-8). Zaferden sonra Macaristan'ın başkenti olan Budin ele geçirilir. Kanûnî, Budin tahtını kendisine itaat etmesi kaydıyla Erdel beyine bırakıp ordusuyla İstanbul'a döner (vr. 48a-1-51a-4).

Kanûnî'nin Mohaç seferi hakkında *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nde Feridun Emecen'in aktardıklarına bakılacak olursa, sefer sırasında sürekli yağmur yağdığından arazi toprağı yumuşamış, taşan derelerden dolayı sellerle boğuşulmuş, dolayısıyla Osmanlı ordusu ilerlemekte güçlük çekmiştir. Aynı süreçte Macar tarafının yaptığı toplantıda Macar asilzadelerinin çoğu, kendilerinden (yaklaşık 40-50.000 bin kişi) daha kalabalık olan Osmanlı ordusunun (yaklaşık 80.000 kişi) zor arazi şartlarıyla boğuşması ve kısım kısım ilerlemeleri

29 Bu ifadeden Osmanlı ordusunun Macar ordusundan sayıca fazla olduğu da anlaşılmaktadır.

30 Şair, Osmanlı ordusunun kazanılan zaferden sonra Mohaç'tan Budin'e ilerlerken de güzergâhındaki menzillerin sulak ve çamurlu balçık araziler olduğunu söylemiştir:

*Eğerçi var-ıdı bu'd-ı mesâfe(t)
Menâzil âb u gil olmışdı gâyet (vr. 46a-10)*

31 Şair, sıkışan düşman ordusunun bombardıman edildiği topları "zincirlenmiş ejderha" olarak tasvir eder:

*Dehân açdı ejder-i zencir-teshîr
Tütünlr çıkdı ki_öldü yir ü gök bir (vr. 33b-5)*

Nitekim aynı olayı aktaran Emecen de Macar ordusunu dağıtan toplanın zincirlerle bağlı olduğunu belirtmektedir (Emecen, "Mohaç Meydan Muharebesi", 30/234).

sebebiyle yorgun olduklarına kanaat etmiş, dolayısıyla Osmanlı ordusuna karşı ani bir süvari hücumu yapmanın etkili olacağına karar vermiştir. Böylece Kanûnî'nin bulunduğu mevkiye ulaşır sultanı öldürerek zafer kazanmayı mümkün görmüşlerdir.

İbrahim Paşa, Rumeli askeri ve tüfekçi grubuyla önden ilerleyerek ikinci vaktinden biraz önce Mohaç'a ulaşır. Kanûnî ile arkadan gelen Osmanlı kuvvetleri geciktiğinden ve akşam vakti yaklaştığından Mohaç'a önden varmış olan Osmanlı askeri savaşı diğer gün yapmayı planlayıp ordugâhı kurmaya hazırlanır. Tam bu sırada ani Macar saldırısıyla savaş başlar. Savaşta Osmanlı padişahının çadırı ve ordugâhı savaş meydanının uzağına kurulmuştur. Önce her iki ordunun öncü kuvvetleri çarpışır. Daha sonra üçe ayrılmış olan Macar kuvvetleri sağ kolunu akıncılara karşı gönderir, soldakileri yerinde bırakır, ortadaki Macar Kralı II. Layoş'un (Lajos) grubu ise İbrahim Paşa'nın (ve beraberindeki Rumeli askerlerinin) üzerine saldırır. Kanûnî'nin ordugâhına ulaşmayı hedefleyen bu Macar kuvvetleri amacına ulaşamaz. Zira Osmanlı askerî heyeti, muhtemel Macar saldırısına karşı plan yapıp önlem almıştır. Yapılan plan uyarınca zırhlı ve zincirlerle birbirlerine bağlı Macar süvarileri ordunun ortasına çekilir.³² Daha sonra Rumeli askerleri kenara çekilince kralın da aralarında bulunduğu Macar ordu grubu Osmanlı topçu ve tüfekçileriyle karşı karşıya kalır ve ağır bombardımanla dağıtılır. Savaşın sonunda Macar kralı kaçmaya çalışırken akşam karanlığının da etkisiyle Csele deresinde boğularak ölür. Sefer ruznâmesine göre Mohaç savaşındaki Osmanlı kaybı 50-60 kişi, Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye göre ise 150 kişidir. Zaferin ardından Budin şehrine giren Kanûnî, Osmanlılara bağlı kalması şartıyla Erdel Voyvodası Zapolyo'yu Macaristan kralı olarak tanır.³³

Görüldüğü üzere Fütûhî'nin Mohaç seferiyle ilgili verdiği bilgiler ile savaşa dair tasvirleri Osmanlı kaynaklarında aktarılan bilgilerle paralellik arz etmektedir. Bunun yanı sıra, şairin söz konusu ettiği bazı malumatlar da dikkat çekicidir. Örneğin şair, savaştan sonra bol miktarda ganimetin ele geçirildiğini vurgular. Kanûnî, beylerine, ele geçirilen savaş aletlerini açıkta bırakmalarını, çeşitli yerlere kuyular açıp gömmelerini emretmiştir. Zira kâfirlerin daha sonra bunları hisarlarına taşıma ihtimalleri vardır. Buralar tamamen zapt edildikten sonra ihtiyaç oldukça gömülen bu silahlardan alabileceklerdir. Sultan, düşman tarafının yararlanmaması için ganimet eşyalarından yakılması gerekenleri de yaktırır. Şair, bir araya yığılan eşyaların dağ gibi görüldüğünü, yakıldıklarında ise göklere çıkan alevlerin uzun bir süre etraftan görüldüğünü tasvir eder (vr. 44b-3-45b-1). Öte yandan, bahsi geçtiği üzere eserde düşman tarafının diyaloglarına dair bazı kurgulara da rastlanır. Bunları edebî birer tasarruf olarak kabul edebiliriz. Ancak, bunlardan bazılarının gerçeklerle bağlantılı olmaları da mümkündür. Örneğin, şairin ifadelerine göre şeytan, kralın yanında bulunan ruhbanı kandırıp kendisi vasıtasıyla Kanûnî'nin bulunduğu safa saldırması hâlinde zafer kazanacağı şeklinde krala vesvese vermiştir (vr. 29b-2-30a-9, 36b-10-11). Bu ifade kurgulamadır. Ancak, tarihî kaynaklara göre savaş meydanında öldürülenler arasında altı tane başrahip de bulunmaktadır.³⁴ Dolayısıyla, şairin bu rahipleri görüp veya onlar hakkındaki rivayetleri öğrenip eserine böyle bir kurgu katmış olması ihtimal dâhilindedir. Ayrıca bir kaynakta, Mohaç'ta ölen II. Layoş ile onun ardından kral seçilen Zapolya (Janos Szapolyai) devirlerinde yaşamış

32 Böylece Osmanlı süvari ve askerlerinin birbirlerine zincirle bağlı düşman süvarilerini yanlardan saldırarak daha kolay kırmaları da mümkün olmuştur.

33 Emecen, "Mohaç Meydan Muharebesi", 30/233-235.

34 Emecen, "Mohaç Meydan Muharebesi", 30/234.

olan György Szeremi'den (ö. 955/1548) bahsedilir. György, 1540'ta Zapolyo'nun ölümünden sonra, Zapolyo'nun varisi olan çocuk kralın maiyeti arasında bulunur. Zapolyo'nun vasiyeti ve Kanûnî'nin onayıyla çocuk kral büyüyene kadar Macaristan'ın idaresi Gyögr'y'de kalacaktır. Bu kişi Mohaç hadisesi etrafındaki konuları anlatan bir eser de yazmıştır.³⁵ Neticede, Fütûhî zikri geçen sözleriyle, II. Layoş'a yakın bir kimse olan, belki Mohaç Savaşı'na da katılmış olan ve ilerleyen yıllarda ise Macaristan'ın önde gelen bir kişisi olarak dikkat çekecek olan Gyögr'y'i kastetmiş de olabilir. Bu örnekler şairin kurguya benzeyen bazı ifade ve tasvirlerinin aslında gerçeklerden çok da uzak olmadığını düşündürmektedir.

Nidâî'nin fetihnâmesi Kaptanıderya Piyale Paşa (ö. 985/1578) tarafından gerçekleştirilen 967/1560 tarihli Cerbe fethini konu alır. Fetihnâmede aktarılan bilgilerle gerçeklerle örtüş-tüğünün önemli bir delili, aynı sefere bizzat katılmış olan ve sefer hakkında daha ayrıntılı bilgi veren Zekeriyazade'nin (ö. 967/1560'tan sonra) *Ferah* adlı mensur fetihnâmesidir. Şairin aktardığı bilgileri bu eserdeki bilgilerle mukayese etmek mümkündür. Örneğin Nidâî, Osmanlı donanmasının İstanbul'dan çıkarken yetmiş kadırgaya sahipken (b. 260) Cerbe'deki İspanya donanmasının yüzden fazla gemiye sahip olduğunu (b. 498), Uluç Ali'nin emrindeki beş kadırganın Cuka Adası'nda içi mal dolu büyük bir barçayı esirlerle beraber ele geçirdiğini, barçada bulunan 100 veya 200 civarındaki kâfirin kılıçtan kurtulanlarının esir edildiğini (b. 457-474), Cerbe'yi savunan İspanyolların 30.000 civarında olduğunu (b. 235, 408), Cerbe Hisarı'nın fethinden sonra 5.000 kâfirin esir edildiğini (b. 855), hisar zindanından 3.000 Müslümanın kurtarıldığını (b. 857), Cerbe kuşatmasının doksan gün civarında sürdüğünü (b. 766), kuşatma sürecinde düşmanın iki defa gece baskını düzenlediğini (b. 732-764, 812-840), kuşatma sürerken Nasuh Ağa'nın kırk kadırgayla Cerbe'ye girerek düşmana karşı savaş hilesi yaptığını (b. 658-681), Cerbe'nin bir dış bir de iç hisardan müteşekkil olduğunu (b. 846, 853), iç hisarın vireyle (emân) alındığını (b. 853) ve Osmanlı ordusunun kaleyi dövmek amacıyla dört büyük kule inşa edip bunları kuşatmada kullandığını (b. 721) anlatmaktadır. Eserde verilen bu tür ayrıntılı bilgiler, eserin tarihî değerini arttıran ve bir veri olarak tarihî bilgilere katkı sağlayan unsurlar olduğu gibi Zekeriyazade'nin zikri geçen eserinde de benzer bilgilere yer verilmektedir.³⁶

Kanûnî Sultan Süleyman'ın Sigetvar seferini konu alan³⁷ Merâhî'nin fetihnâmesinde aktarılan bilgiler tarihî kaynaklarla mukayese edildiğinde yine uyum ve paralellik görülmektedir. Seferin ilk evresiyle ilgili Merâhî'nin verdiği bilgilere göre Kanûnî, Sigetvar Emîri Zirincoglu'nun isyan etmesi üzerine Sigetvar seferine çıkma kararı alır. 7 Şevvâl 973/27 Nisan 1566 tarihinde Sigetvar'a varmak üzere ordusuyla İstanbul'dan harekete geçen padişah atıyla ilerlerken yolunun sağını ve solunu doldurmuş olan İstanbul halkını selamlar (b. 61-63,

35 Geza Perjes, *Mohaç Meydan Muharebesi*, geniş özeti yapılarak tanıtın: Şerif Baştaç (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, 2021), 54-58, 73.

36 Zekeriyazade İspanyolların 50-60 kadırga ve başarda ile yine bu sayıda veya bundan biraz fazla miktarda barça ve karavelasının olduğunu, Piyale Paşa emrindeki gemilerin ise 120 tane olduğunu ve Cerbe'de ise 7000 veya 8000 kadar düşman bulunduğunu söyler (Zekeriyazade, *Ferah-Cerbe Fetihnâmesi*, haz. Orhan Şaik Gökyay [Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988], 23, 26). Ancak, Cerbe'de esir edilen düşman askerinin sayısından veya zindandan kurtarılanlardan söz etmez. Uluç Ali'nin Çuka Adası civarında rastlayıp ele geçirdiği büyük barçadan bahseder ve bu savaşta 55 nefer kâfir ile 43 parça topun ele geçirildiğini belirtir (40-41). Cerbe kuşatmasının doksan gün kadar sürdüğünü dolaylı olarak anlatır (63, 94). Kuşatma sürecinde düşman tarafının yaptığı gece baskınlarından bahseder (55-59, 82-83). Kuşatma sürerken Nasuh Ağa'nın kadırgalarla Cerbe'ye girerek düşmana karşı yaptığı hileyi dair açıklamalar yapar. Ancak hile için kullanılan gemilerin 24 tane olduğunu belirtir (78). Cerbe'nin dış ve iç hisarından bahsedip iç hisarın vireyle (emân) alındığını belirtir (81-87). Osmanlı ordusunun Cerbe Kalesi'ni dövmek amacıyla inşa ettirdiği kulelerden bahseder (62-86). Ancak sayısını belirtmez.

37 Eserin sonunda Pertev Paşa tarafından gerçekleştirilen Göle fethi de konu alınır.

200-241). Bu sırada Kanûnî'nin etrafındaki askerlerin rütbe ve sınıflarına göre dizilmiş şekilde yürüyüşü hayranlık uyandırır (b. 209-240). Sultan, Sigetvar güzergâhında uğradığı bazı şehirlerde de bölge halkıyla selamlaşmakta, belirli yerlerde askere moral olması amacıyla atına binmekte yahut bir miktar yürüyerek kendini onlara göstermektedir. Örneğin, ordu Sava Nehri üzerine yapılan köprüden geçerken yöre halkının köprü'nün iki tarafına toplanıp Osmanlı padişahını selamladığı ve ona dualar ettiği görülür (b. 288-292). Ordu Belgrad önüne geldiğinde burada alay gösterir. Sultan, konak yerine ulaştığında askerlerinin arasından yürüyerek otağına geçer (b. 293-302). Drava Nehri üzerine köprü inşa edildikten sonra sultan atıyla gelip köprüyü inceler ve yeniçeriye köprü bitimi sebebiyle ihسانlarda bulunup onların mansıplarını yükseltir (b. 370-382). Sultan bu köprüden de nümayişle geçer (b. 391-394). Ordu Sigetvar'a yaklaştığında yine alay gösterir ve sultan da onları seyredip selamlar (b. 413-419). 974 yılının Muharrem ayı başlarında (1566 Temmuz sonları) Sigetvar Kalesi'ne ulaşılır ve kuşatma başlar (b. 428-429).

Kanûnî'nin Sigetvar seferinin ilk süreci hakkında tarihî kaynaklarda verilen bilgilere bakıldığında bunlar da Merâhî'nin aktardıklarıyla benzer şekildedir. Kanûnî'nin sırkatibi olarak aynı sefere katılmış olan Feridun Ahmed Bey (ö. 991/1583) kendi eserinde,³⁸ Merâhî'nin yapılan sefere gerekçe olarak belirttiği isyanı ve diğer sebepleri ayrıntılı olarak açıklar. Habsburg tarafının Osmanlı Devleti'yle yaptığı anlaşmaya uymaması, sınır boylarındaki bazı kargaşalar ve zamanında ödenmeyen vergi sorunu gibi durumlar Macaristan'a karşı yapılan bu seferin gerekçeleri olmuştur.³⁹ Bunun üzerine, Kanûnî'nin öncülük ettiği ordu 9 Şevval 973/29 Nisan 1566 tarihinde Sigetvar'a varmak üzere İstanbul'dan harekete geçer.⁴⁰ Feridun Ahmed Bey, tıpkı Merâhî gibi İstanbul'dan ayrılan askerlerin yürüyüş tertibindeki ihtişamı tasvir etmiştir.⁴¹ Seferle ilgili Uzunçarşılı tarafından da Atâî'nin (ö. 1045/1635) *Şakâ'ik Zeyli* ve *Selânikî* (ö. 1008/1600 civarı) *Tarihi*'nden hareketle bazı bilgiler verilir. Buna göre Kanûnî, yaşının yetmiş üç olması ve ayaklarındaki nikris hastalığı sebebiyle yürüyemediği için sefer esnasında bazen araba veya bazen tahtırevanla yol almıştır. Özellikle kasabalara girileceği zaman, sultan dinç ve zinde görünüp halkta iyi intiba bırakmak amacıyla atına binmiştir. Bu şekilde çeşitli menziller geçerek ilerleyen sultan ve ordusu Sigetvar'a (Ada kale) ulaşır 5 Ağustos'ta burayı muhasaraya başlamıştır.⁴²

Merâhî sefer sırasında iki köprü yapıldığından bahseder. Bunlardan ilki Böğürdelen'de Sava nehri üzerine 93 gemi birleştirilerek 700 arşın uzunluğunda yapılan köprü (b. 280-284), diğeri ise Ösek yakınlarında Drava Nehri üzerine yapılan köprüdür. On beş günde tamamlanan ikinci köprü'nün uzunluğu 4810, yüksekliği de 14 arşındır (b. 362-363). Aynı seferde inşa edilen köprüler hakkında tarihî kaynaklara baktığımızda da benzer bilgiler görülür. Köprülerden ilki Varadin'de yapılmış olup bu köprü'nün yapımı için Vidin'den 52, Ösek'ten de 36 parça köprü gemisi getirilmiş, gerekirse ordunun zahire gemilerinden de takviye yapı-

38 Feridun Ahmed Bey, *Nüzhət-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, haz. H. Ahmet Arslantürk – Günhan Börekçi (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2012), 17.

39 Feridun Ahmed Bey, *Nüzhət-i Esrârü'l-Ahyâr*, 39.

40 Feridun Ahmed Bey, *Nüzhət-i Esrârü'l-Ahyâr*, 95.

41 Feridun Ahmed Bey, *Nüzhət-i Esrârü'l-Ahyâr*, 95-97.

42 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/409-412. Feridun Ahmed Bey'in Sigetvar'a gidilirken uğrandığını belirttiği menzil/konaklar (*Nüzhət-i Esrârü'l-Ahyâr*, 95-109) Merâhî ile aynı paralellikedir (b. 208-427) Merâhî'nin zikrettiği menziller için ayrıca bk. Tulum, *Manzum Fetihnameler*, 273-275, 612.

lacağı kaydedilmiştir.⁴³ Bu bilgilere göre toplamda 88 köprü gemisi getirilmiş olup ihtiyaç hâlinde takviye gemi de yapılacaktır ki şair de ilk yapılan köprünün 93 gemiyle yapıldığını söylemektedir. Yine tarihî kaynaklara göre Kanûnî, Sigetvar'a ilerlediği sırada sefer planını değiştirmiş ve Tuna'dan geçmeyip Ösek yakınlarındaki Drava Nehri üzerinden geçmeye karar vermiştir. Dolayısıyla bu nehir üzerine yeni bir köprü yapma zorunluluğu doğmuştur. Daha önce Varadin'de yapılan köprü ise aynen bırakılmıştır. İlgili kaynakta *Selânikî Tarihi*'nden aktarılan bilgiye göre Ösek'te yapılan köprü yeni malzemelerle yapılmış olup 17 günde tamamlanmıştır. Yapılan bu yeni köprü 4800 zira (yaklaşık 3,5 km) uzunluğundadır.⁴⁴ Şairin verdiği bilgiye göre ise Ösek'te yapılan köprü 15 günde tamamlanmış olup 4810 arşın (yaklaşık 3,6 km) uzunluğundadır. Görüldüğü üzere, tarihî kaynaklarda her iki köprü hakkında aktarılan bilgiler şairin verdiği bilgileri teyit etmektedir.

Tarihî kaynaklara göre Sigetvar şehri, bir kale ile eski ve yeni kentten oluşan üç parça hâlinde ve bunlar birbirlerine köprülerle bağlanmıştı. Kale, etrafı surlarla çevrili olan bu iki şehrin kuzeyinde bulunmakta olup kalenin etrafında ise su dolu hendekler vardır.⁴⁵ Merâhî'nin ilgili anlatımlarına bakıldığında, şair Sigetvar Hisarı'nın fethi sürecinde önce dış hisarın topraklarla dövülüp parkanlarının yıkıldığını, ardından buranın ele geçirildiğini, daha sonra iç hisarın da benzer şekilde ele geçirildiğini anlatır (b. 420-492).

Tarihî kaynaklar, kale kumandanı Kont Miklos Zrinyi'nin kuşatmanın sonlarında hisardan çıkma hareketine giriştiği sırada öldürüldüğünü, kesilen başının ise Györ (Yanıkale, Raab) yakınlarında beklemekte olan Habsburg Kralı II. Maksimilyan'a gönderildiğini aktarır.⁴⁶ Nitekim şair de fetihten sonra, Zirincoglu dediği⁴⁷ kale komutanının başının kesildiğini belirtmektedir:

*Başı geldi çü Zirinc-oğlunun
Depdiler başını ol bi-dînin (b. 483)*

Merâhî, Sigetvar'ın, henüz 974 yılının Safer ayına girilmemişken (1566 Ağustos ortaları) fethedildiğini belirtir (b. 481). Uzunçarşılı ise *Hammer Tarihi*'nden hareketle bu tarihi 21 Safer 974/7 Eylül 1566 olarak aktarır.⁴⁸ Uzunçarşılı'nın, *Selânikî Tarihi*'nden aktardığına göre Mehmed Paşa sultanın vefatını ordu Belgrad'a yaklaştığında duyurmuştur.⁴⁹ Merâhî de bu olayı şöyle belirtir:

*Menzili çünki Beligrad itdi
Pâdişeh göçdi diyü ad itdi (b. 541)*

Uzunçarşılı, başta *Selânikî Tarihi* ve diğer başka kaynaklardan hareketle Sigetvar'ın fethini belirttikten sonra Pertev Paşa'nın da Göle ve diğer bazı kaleleri fethetmiş olduğunu

43 Gülsün Tanyeli-Uğur Tanyeli, "Osmanlı Yüzer Köprüleri", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 10/1-2 (Ankara 1990), 9.

44 Gülsün Tanyeli-Uğur Tanyeli, "Osmanlı Yüzer Köprüleri", 9.

45 Géza Dávid, "Sigetvar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/157. Feridun Ahmed Bey, Sigetvar'ın dört kaleden müteşekkil olduğunu belirtir ve her birinin fethini ayrı başlıklar hâlinde tasvir eder (*Nüzhət-i Esrârü'l-Ahyâr*, 112-149). Feridun Ahmed Bey'in zikrettiği bu dördüncü kale, üçüncü kaledeki iç kale hükmünde olan yerdir (*Nüzhət-i Esrârü'l-Ahyâr*, 131).

46 Dávid, "Sigetvar", 37/157.

47 Feridun Ahmed Bey de bu kişiyi Ziriniskioğlu olarak zikretmektedir (*Nüzhət-i Esrârü'l-Ahyâr*, 149).

48 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/412.

49 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/417.

ifade eder. Ardından, Sigetvar'ın sultanın vefat ettiği gecenin ertesi günü fethedildiğini belirtir.⁵⁰ Ancak İran'a gönderilen bir fetihnâme mektubunda Sigetvar'ın fethinden sonra kale yeniden tamir edilirken sultanın vefat ettiğinden bahsedildiğini de aktarır.⁵¹ Bu noktada Merâhî'nin ifadelerine bakıldığında, onun da benzer bilgiler verdiği görülür. Kanûnî, Sigetvar'ın fethinden sonra hisarın tamiri sırasında vefat etmiş, vefatından önce Göle'nin fethedildiği müjdesi de kendisine ulaştırmıştır (b. 493-527).

Görüldüğü üzere Sigetvar seferi hakkında Merâhî'nin fetihnâmesinde verilen bilgiler ile aynı konuya dair tarihî kaynaklarda aktarılan bilgiler arasında yüksek oranda paralellik vardır. Dikkat çekici bir diğer örnekte ise şair Belgrad'da kurulan ikinci divanda kralın oğlunun⁵² divana gelip maiyetindekileri Kanûnî'ye tanıttığını ifade eder. Şairin kim olduğundan bahsetmediği bu kişi, tarihî kaynaklara göre Kanûnî'nin Budin'i kendisine bıraktığı Erdel Voyvodası Zapolya'dır (ö. 946-947/1540).⁵³ Dolayısıyla şairin eserinde bahis konusu ettiği ancak açık şekilde belirtmediği bazı olay, kişi, yer, zaman veya tasvirlerin de gerçek bilgilerle bağlantılı olduğunu düşünebiliriz.

Koca Sinan Paşa'nın 976-978/1569-1571 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Yemen seferinde paşanın himayesinde sefere katılan ve aynı zamanda Yemen'in nâzır-ı emvâli (defterdar) olan Rumûzî, yalnızca seferde yaşanan olaylardan değil Sinan Paşa'nın sefer sürecinde beyleriyle yaptığı görüşmelerden, mektuplaşmalardan veya toplantılarda alınan kararlardan da haberdardır.⁵⁴ Dolayısıyla sefere dair en ayrıntılı bilgileri ihtiva eden bu en hacimli manzum fetihnâme, seferle ilgili tarih çalışmalarında kaynak eser olarak da kullanılmıştır. Sinan Paşa Mekke'de iken Haremeyn Müftüsü Kutbuddîn el-Mekkî en-Nehrevâlî'ye (ö. 990/1582) Rumûzî'nin Yemen seferini konu alan fetihnâmesinin bir nüshasını takdim etmiş ve kendisine ihsanlarda bulunup ilgili fetihnâmeden de yararlanarak ondan bir Yemen tarihi yazmasını talep etmiştir. Bu talep üzerine *el-Berku'l-Yemânî fi'l-Fethi'l-Osmânî* adıyla Arapça mensur bir eser yazan el-Mekkî, eserinin mukaddimesinde Rumûzî'nin eserinden çokça istifade ettiğini belirtmiştir.⁵⁵ Fetihnâme üzerine inceleme eseri bulunan Hulusi Yavuz, çalışmasının ilk kısmında tarihî kaynaklardan yararlanarak Sinan Paşa'nın Yemen seferine dair bilgiler aktarmaktadır. Bu bilgiler ile Rumûzî'nin fetihnâmesinde aktardığı bilgiler arasında da paralellik görülür.⁵⁶ Ayrıca fetihnâmenin bazı tarih araştırmalarında kaynak eser olarak kullanıldığı görülmektedir.⁵⁷

Nihâlî, uzun yıllar asker olarak Yemen'de bulunduğu için Yemen'deki olaylar hakkında insanların kendisinden haberler aldığı bir kimsedir (b. 195). Dolayısıyla şair, Koca Sinan Paşa ve Behram Paşa'nın (Halhallı, ö. 982/1574'den sonra) Yemendeki sefer ve fetihlerini (976-981/1569-1574) konu aldığı fetihnâmesini, olayların tanığı olarak yazmıştır. Nihâlî, eserinde

50 Feridun Ahmed Bey de Kanûnî'nin zikri geçen fetih tarihinden bir gün önce vefat ettiğini belirtir (*Nüzhət-i Esrârü'l-Ahyâr*, 150).

51 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/412-413.

52 Feridun Ahmed Bey bu kişiyi Erdel-oğlu olarak ifade eder ve maiyetiyle sultanın huzuruna çıktığını belirtir. Bu kişi Erdel'in kralıdır. Erdel, daha önce Osmanlılar tarafından fethedilmiş olan o bölgedeki bir yerdir (*Nüzhət-i Esrârü'l-Ahyâr*, 100-101).

53 Emecen, "Mohaç Meydan Muharebesi", 30/233.

54 Bk. Tulum, *Manzum Fetihnâmeler*, 314-379.

55 Yavuz, *Rumûzî Tarihi*, 1/235-237.

56 Bk. Yavuz, *Rumûzî Tarihi*, 1/133-160.

57 Örneğin bk. Önal, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı*, 40-317.

Sinan Paşa'nın seferlerine yer vermekle birlikte⁵⁸ hamisi olan Behram Paşa'nın Yemen'deki seferlerinde onun yanında bulunduğundan Behram Paşa'nın seferlerini daha detaylı anlatmıştır. Ayrıca, Nihâlî eserinin yaklaşık yarısını Sinan Paşa'nın fetihlerine ayırdığından fetihnâmenin bu kısmındaki bilgiler ile Sinan Paşa'nın fetihlerini konu alan Rumûzî'nin fetihnâmesindeki bilgiler arasında mukayese yapmak da mümkündür. Nitekim her iki eserin ilgili kısımlarına bakıldığında ana hatlarda benzer bilgilerin verildiği görülür. Öte yandan şair yalnızca bu paşaların Yemen seferlerini değil, Rıdvan Paşa⁵⁹ (ö. 993/1585) ve Murad Paşa (ö. 974/1566-1567) dönemlerinde Yemen'de ilk isyanların nasıl ve neden başladığını da olayların bizzat içinde bulunan bir tanık olarak aktarmıştır.⁶⁰

Rumûzî'nin *Fetihnâme-i Tûnus ve Halku'l-vâd* adlı ikinci fetihnâmesi, Koca Sinan Paşa'nın 982/1574 tarihli Tunus seferini konu alır. Şairin bu sefere bizzat katıldığına dair açık bir işaret yoktur. Ancak eser, sefere dair hayli ayrıntılı bilgi barındırmaktadır. Nitekim, Sinan Paşa'nın hayatını ve siyasi faaliyetlerini ele aldığı çalışmada Ahmet Önal, şairin ilk fetihnâmesinden (*Nâme-i Fütûh-ı Yemen*) yararlandığı gibi bu fetihnâmesinden de yüksek oranda yararlanmıştı.⁶¹ Ayrıca hem Önal'ın çeşitli kaynaklar üzerinden sefer hakkında aktardığı bilgiler hem de farklı araştırmalarda zikri geçen bilgiler şairin verdiği bilgilerle paralellik arz etmektedir.⁶² Örneğin sefere dair araştırmalarda Osmanlı donanmasının 23 Muharrem 982 (15 Mayıs 1574) tarihinde üç yüz on beş gemiden müteşekkil donanma ile denize açıldığı,⁶³ Bastiyon Kalesi'nde 8.000 kişi civarında piyade, 100 tane de süvari askeri bulunduğu, Bastiyon Kalesi kuşatmasında samsoncubaşının şehit edildiği, Tunus'ta gerçekleştirilen fetihlerden sonra ele geçirilen toplardan 36 tanesinin tamir edilen Tunus Kalesi'ne konulduğu, donanmanın 982 yılının Şaban ayı başlarında (1574 Kasım ortaları) İstanbul'a ulaştığı belirtilir.⁶⁴ Bu ve benzeri birçok bilginin fetihnâmede de aynı şekilde aktarıldığı görülmektedir. Ayrıca fetihnâmede Halku'l-vâd Kalesi'nin coğrafi konumunun tavsif edilip etrafındaki hendeğin uzunluk ve derinlik ölçülerinin verilmesi (b. 844-845, 1036-1037) veya kuşatmalarda hangi beylerin hangi görevlerde yer aldığına belirtilmesi gibi seferle alakalı birçok detaylı bilgiye yer verilmektedir.⁶⁵

Adlı, Şirvan ve Demirkapı sefer ve fetihlerinde seferin serdarı olan Özdemiroğlu Osman Paşa'nın (ö. 993/1585) civarında asker-şair olarak bizzat yer alır. Şairin fetihnâmesi hakkında çalışması bulunan K. Şamil Şahin, Osman Paşa'nın 986-987/1578-1579 yılları arasında Azerbaycan'daki faaliyetlerini tasvir eden bu eserde anlatılanların diğer kaynaklarla da

58 Şairin Sinan Paşa'nın Yemen'de gerçekleştirdiği ilk seferlerde bulunup bulunmadığıyla ilgili eserde belirgin bir işaret yoktur. Rumûzî'den daha geniş yelpazedeki konuları işleyen şair, onunkinden daha az hacimli bir eser kaleme almıştır. Dolayısıyla Sinan Paşa'nın seferlerini Rumûzî'den daha özet şekilde aktarmıştır.

59 Rıdvan Paşa, eski Mısır valilerinden Mustafa Şahin Paşa'nın (Kara) büyük oğlu olup bahsi geçen Behram Paşa'nın da ağabeyidir. Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, haz. Nuri Akbayar [eski yazıdan aktaran: Seyit Ali Kahraman] (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 4/1210.

60 Bk. Tulum, *Manzum Fetihnameler*, 410-430.

61 Önal, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı*, 320-336.

62 Bk. Mahmut H. Şakiroğlu, "HalkulVâdi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/375-376; Zarif Orgun "Selim II'nin Kapudan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'ya Emirleri", *Tarih Vesikaları* 2/2 (Şubat 1943), 330.

63 Orgun, "Selim II'nin Kapudan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'ya Emirleri", 330.

64 Önal, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı*, 320-321-325-331-333-335.

65 Bk. Rumûzî, *Fetihnâme-i Tûnus ve Halku'l-vâd, Akdenizdeki Bir Hâkimiyet Mücadelesinin Manzum Tasviri (İnceleme-Tenkitli Metin-Diliçi Çeviri)*, haz. M. Emir Tulum (Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, Mart 2023), 28-50.

paralellik arz ettiğini belirtmektedir.⁶⁶ Şairin olayları nesnel anlattığına dair dikkat çeken bir yönü de düşman tarafını ötekileştiren ifade ve kavramlara pek başvurmaması, hatta düşmanın başarılarını da açıkça söylemesidir. Eserde Osmanlı ve Tatar kuvvetlerinin başarıları da Kızılbaşların başarıları da mübalağasız şekilde anlatılmıştır.⁶⁷

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 992-993/1584-1585 tarihlerindeki Tebriz seferinde asker-şair olarak bizzat bulunmuş olan Harîmî de, seferde olup bitenleri kaydetmek üzere görevlendirildiğini ifade eder (vr. 56a-7). Nitekim seferle ilgili bilgi veren bazı tarih araştırmalarında Harîmî'nin fetihnâmesinden kaynak eser olarak yararlanıldığı görülmektedir. Örneğin, İsmail Hami Danişmend bu seferle ilgili bilgi aktarırken şairin bu eserinden alıntılar yapmaktadır.⁶⁸ Öte yandan eserde seferle ilgili olarak verilen birçok detaylı bilgi de önem arz etmektedir. Kapıkulu askerlerinin sefer sırasında çıkardıkları bazı isyanlardan bahsedilmesi bu açıdan dikkat çekicidir (vr. 75a, 82b). Tebriz'in fethinden sonra Van Beylerbeyi Cıgalazade Sinan Paşa (ö. 1014/1606) önderliğindeki Osmanlı askeri İran şehzadesi Hamza Mirza (ö. 994/1586) ordusuyla yaptığı bir savaşta mağlup olur. Harîmî'nin bu olayı anlatırken, savaşın kaybedilmesinde Diyarbakır Beylerbeyi Solak Ferhâd Paşazade Mehmed Paşa'nın (ö. 993/1585'ten sonra) Sinan Paşa'ya garzinden dolayı pusudan çıkıp yardıma yetişmemesinin rolü olduğundan (vr. 85b) bahsetmesi de bu açıdan örneklendirilebilir.

Manzum fetihnâmelerin sıralanan hususiyetleri tarih araştırmaları açısından değerlerini ve sefere bizzat iştirak eden şairlerin fetihnâmelerinin ilgili seferlere dair kaynak eser hükmünde sayılabileceklerini göstermektedir. Öte yandan, verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere sefere iştirak ettikleri kesin olarak bilinmeyen şairlerden özellikle Fütûhî, Merâhî ve Rumûzî'nin (*Fetihnâme-i Tûnus ve Halku'l-vâd*) bazı ifade ve tasvirleri seferde bulunmuş olmalarını da hayli mümkün göstermektedir. Manzum fetihnâmelerin tarihî kaynak ve araştırmalarla yapılan mukayeseleri ise fetihnâme şairlerinin bu kaynaklarla uyumlu bilgiler aktardıklarını ortaya koymaktadır. Hatta bu şairlerin birtakım edebî tasvir veya dolaylı anlatımlarında da gerçeklerle bağlantılar olduğu fark edilmektedir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin fetihle neticelenen askerî seferlerini konu alan ve mevcut örnekleri 16. yüzyıl kapsamında kalan manzum fetihnâmeler genel olarak sanat yapmaktan ziyade tarihî olayları anlatmak amacıyla yazılmıştır. Şiirin araçsallaştırıldığı bu edebiyat metinlerinin, edebî formla bağlantılı yapıları ve propaganda içeren bazı yönleri de vardır. Gerçek bilgilerle ayrıştırılması mümkün olan bu kısımları ayrı tutulduğunda, manzum fetihnâmelerde aktarılan bilgiler yüksek oranda tarihî kaynaklarla paralellik arz etmektedir. Konu aldıkları seferlere bizzat katılmış olan Safâyî, Rumûzî (*Nâme-i Fütûh-ı Yemen*) ve Harîmî'nin fetihnâ-

66 Adli, *Manzûme-i Feth-i Şirvân ve Demirkapı*, haz. K. Şamil Şahin (PDF: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 3.

67 Örneğin bir savaşta Kızılbaşların geri çekiliyormuş gibi hile yaparak Osmanlı askerini üzerine çektiği, daha sonra tabancalı askerleriyle geri dönüp kendilerini kovalayan Osmanlı askerine kurşun yağdırdığı, bu sırada Osmanlı tarafından 50 askerin şehit düştüğünü açıkça ifade eder (b. 27-30). Bir başka kısımda ise kendileriyle savaşacak olan Eres Han'ın, ordusunu güzele tezyin edip alaylar hâline getirdiğini söyler (b. 61).

68 İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (İstanbul: Türkiye Yayın Evi, 1972), 3/1-141. Osman Paşa hakkında yazılan *DİA* maddesinde de Harîmî'nin eserinden yararlanıldığı görülmektedir (bk. Kemal Çiçek, "Osman Paşa, Özdemiroğlu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* [İstanbul: TDV Yayınları, 2007], 33/471-473).

meleri ile Rumûzî'nin Tunus seferini konu alan ikinci fetihnâmesinin tarih araştırmalarında kaynak eser olarak kullanıldığı görölmüştür. Seferde katılıp katılmadıkları kesin olarak bilinmeyen fetihnâme şairlerinin çoğunluğunun seferde bulunmuş olmaları da ihtimal dâhilindedir. Ancak, bu şairler sefere katılmamışlarsa dahi seferin yapıldığı dönemi idrak etmiş ve yüksek ihtimalle de bu dönemde İstanbul'da bulunmuştur.

Konu aldıkları seferlere katılmış olan Rumûzî (*Nâme-i Fütûh-ı Yemen*), Safâyî, Nihâlî ve Harîmî'nin fetihnâmelerinde detaylı bilgilere yer verilmiş, Adlî'nin fetihnâmesinde ise detaylara girilmemiştir. Bu eserler arasından Harîmî ve Adlî'nin eserleri edebî açıdan öne çıkmaktadır. Seferde katılıp katılmadığı kesin olarak bilinmeyen fetihnâme şairlerinden Rumûzî'nin (*Fetihnâme-i Tûnus ve Halku'l-vâd*) eserinde detaylı, Nidâî ve Merâhî'nin eserlerinde ise Rumûzî'nin aynı eserine nispetle daha az detaylı bilgilere yer verilmiştir. Bu üç eser edebî açıdan da nispeten dikkat çekerler. Bahârî ve Fütûhî'nin eserlerinde detaylı anlatım yoktur. Bu eserlerde olay anlatımından ziyade sanat yapmak gayesi öne çıkmaktadır. Manzum fetihnâmelerin tamamı arasında bir yandan ayrıntılı bilgi aktarırken diğer yandan güçlü bir belagata sahip olması yönüyle Harîmî'nin fetihnâmesi en dikkat çekici fetihnâmedir. İster olay anlatımıyla ister edebî yönüyle öne çıksın, bu eserlerde yapılan bazı tasvirlerin ya da dolaylı olarak verilen bazı bilgilerin de gerçek bilgilerle örtüştüğü veya bunlarla bağlantılı olduğu görölmüştür.

Konu aldıkları seferlere bizzat katılan fetihnâme şairlerinin eserleri başta olmak üzere, manzum fetihnâmelerin barındırdıkları bir takım ayrıntılı bilgiler askerî, biyografik ve sosyal tarih çalışmalarına katkı sağlayabilecek veya bu çalışmalardaki bazı boşlukları doldurabilecektir.

Belirtilen özellikleri dikkate alındığında manzum fetihnâmelerin yalnızca edebî birer eser olmadıklarını, bir kısmının tarihi kaynak eser hükmünde, diğerlerinin de yine birtakım hususiyetleri ve ihtiva ettiği bazı ayrıntılı konu ve tasvirler itibarıyla önemi haiz eserler olduklarını söyleyebiliriz. Bu bakımdan belirli seferler üzerine yoğunlaşan manzum fetihnâmeler klasik dönem Osmanlı tarih yazımında ihmal edilmemesi gereken kaynaklar arasında yer almaktadır.

Araştırma & Yayın Etiği: Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve *iThenticate* taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Libre Açık Erişim'li bu makazatale, [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: The article underwent a double-blind peer-review process involving two or more reviewers, and an *iThenticate* scan was conducted to detect potential plagiarism and similarity issues. The article was found to comply with established research and publication ethics standards.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. This is a Libre Open Access article under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

KAYNAKÇA

- Adli. *Manzûme-i Feth-i Şirvân ve Demirkapı*. haz. K. Şamil Şahin. PDF: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-191375/adli-manzume-i-feth-i-sirvan-ve-demirkapi.html>
- Aydemir, Meltem. *Enîsü'l-Guzzât (Metin-Dizin)*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Babür, Yusuf. *Nihâli, Fethiyye-i Yemen Mesnevisi (Giriş, İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Dil İçi Çeviri ve Tıpkıbasım)*. Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Başpınar, Fatih. "Kanûnî Sultan Süleyman'ın Son Seferine Dair Bir Mesnevî: Merâhî'nin Fetihnâme-i Sefer-i Sigetvar Adlı Eseri". *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 4 (Samsun, 2013), 18-74.
- Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yayın Evi, 1972.
- Dâvid, Géza. "Sigetvar." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/157-159. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Dereli, Özlem. *Sinoplu Safâyi'nin Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton Adlı Eseri (Transkripsiyonlu Metin)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Emecen, Feridun. "Mohaç Muharebesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/232-235. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Karanfil, Mustafa. *Harimi'nin Zafernâme ve Gonca'sına Göre Özdemiroğlu Osman Paşa*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Kâtib Çelebi. *Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr*. haz. İdris Bostan. Ankara: TÜBA Yayınları, 2018.
- Kaytaç, Fatma. "Mohaç Savaşı'na Dair Fetihnâmeler ve Bahâri Kadı Ali Efendi'nin Kıyâmetnâme Adlı Fetihnâmesi". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 29 (İstanbul, 2013), 145-186.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmani*. haz. Nuri Akbayar [eski yazıdan aktaran: Seyit Ali Kahraman]. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Merâhî'nin Fetihnâme-i Sigetvar'ı, Kanuni'nin Son Seferinin Şiirsel Anlatımı*. haz. H. Ahmet Arslantürk - Mücahid Kaçar. İstanbul: Okur Kitaplığı Yayınları, Ekim 2012.
- Nidâi. *Fetihnâme-i Kal'a-i Cerbe*. haz. Ümran Ay. İstanbul: Kocav Yayınları, Temmuz 2015.
- Orgun, Zarf. "Selim II.'nin Kapudan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'ya Emirleri". *Tarih Vesikaları* 2/2 (Ankara Şubat 1943), 325-334.
- Önal, Ahmet. *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1520?-1596)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Tarih Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Perjes, Geza. *Mohaç Meydan Muharebesi. geniş özetini yaparak tanıtan: Şerif Baştav*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, 2021.
- Rumûzî. *Fetihnâme-i Tûnus ve Halku'l-vâd, Akdenizdeki Bir Hâkimiyet Mücadelesinin Manzum Tasviri (İnceleme-Tenkitli Metin-Diliçi Çeviri)*. haz. M. Emir Tulum. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, Mart 2023.

- Şakiroğlu, Mahmut H. “Halkulvâdi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/375-376. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Tanyeli, Gülsün-Tanyeli, Uğur. “Osmanlı Yüzer Köprüleri”. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 10/1-2 (1990), 5-17.
- Tulum, M. Emir. *Osmanlı Edebiyatında Manzum Fetihnameler*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, Ocak 2022.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 9 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Yavuz, Hulusi. *Yemen’de Osmanlı İdaresi ve Rumûzî Tarihi*, 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Zekeriyyazade. *Ferah-Cerbe Fetihnamesi*. haz. Orhan Şaik Gökyay. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

